

KÖMÜRÜN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Güler YÜKSEL (*)

ö z e t :

Son yılların güncel konusu haline gelen enerji sıkıntısı, ülkemizde ivedilikle çözümlenmesi gereken bir darboğaz oluşturmuştur.

Bugüne kadar çeşitli vesilelerle enerji sorunu geniş bir şekilde tartışılmış ve çözümler önerilmiştir. Bu çözümler içinde ülke kalkınmasına en yararlısı yerli kaynaklarımızla ilgili olanıdır.

Birincil enerji kaynaklarımızdan olan taşkömürünün sanayi en önemli hammaddelerinden biri olması nedeniyle ekonomimizdeki yeri ve önemi çok büyüktür. Ancak zaten kıt kaynak olan taşkömüründe üretim ve tüketim politikalarının tutarsızlığı yüzünden bir arz - talep farkı mevcuttur. İleride daha da büyüyeceği tahmin edilen bu açığın kapatılabilmesi, üretim - tüketim politikalarının yeniden ayarlanması yanında üretim artışı sağlayıcı araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi ile mümkündür.

1 — GİRİŞ:

Son yılların dünya ekonomileri açısından en büyük özelliği, enerji hammaddelerinin öneminin ve genel ekonomi üzerine etkisinin belirgin olarak ortaya çıkmasıdır. 1973 yılı sonlarında petrol bunalımı ile ortaya çıkan enerji bunalımı dünyanın en gelişmiş ülke ekonomilerinde bile buhrana yol açmış, fiat istikrarsızlığı ve arz teminindeki zorluklar, tüm dünya ülkelerini çok güç durumlarda bırakmıştır. Ülkeler, enerji kaynakları açısından kendi kendilerine yeterli enerjiyi sağlama prensibine göre enerji politikalarında ayarlamalar yapma zorunluğunda kalmışlardır.

(*) İktisatçı E.K.I.

Türkiye de enerji hammaddeleri açısından, bugün için bilinen kaynaklara göre kendi kendine yeterli enerjiyi sağlamada büyük güçlükler karşısındadır. Bilmen kaynaklara dayanılarak yapılan üretim tahminleri, kalkınmanın gereği olarak giderek büyüyeceği tahmin edilen enerji talebini karşılamada yetersiz kalmakta, bu da enerji hammaddelerinin kısa zamanda geliştirilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Burada, yatırım önceliklerinin tesbitinde, tüm ekonomik kalkınmanın gerekleri gözönünde bulundurularak uyum sağlanmasının önemi açıktır. Çünkü Önümüzdeki yıllarda kömür kaynaklarının yeniden önem kazanacağı, geçmiş yıllarda ucuz petrol kaynağının rekabeti karşısında gerilemiş olan kömür sanayiinin yeniden canlılık kazanacağı beklenmektedir.

2 — TAŞKÖMÜRÜ :

Keşfedilmesinden bu yana insanoğlunun günlük yaşantısına çeşitli şekillerde giren taşkömürü, çok yönlü kullanım alanı olan bir maddedir. Enerji kaynaklarının en önemlilerinden olduğu kadar birçok sanayi kolu ve özellikle kimya ve demir-çelik sanayiinin ana maddesini teşkil eden taşkömürü, bu önemini gün geçtikçe artarak hissettirmektedir. Ülkemizde de hızla artan taşkömürü ihtiyacı önümüzdeki yıllarda devam edecektir.

Yurdumuzda, ilerideki yıllara ait projeksiyonların gösterdiği taşkömürü üretimi ve tüketimi arasındaki farkın (üretim açığı) ithal yoluyla kapatılması, ancak başka bir çözüm bulunamadığı haller için geçerli görülebilir. Bu nedenle doğacak üretim açığının, yurt içi kaynaklarından karşılanması çalışmalarına ağırlık verilmesi zorunlu görülmektedir.

3 — REZERVLER VE ÜRETİM - TÜKETİM TAHMİNLERİ :

3.1 — Taşkömürü Rezervleri :

Yurdumuzda taşkömürünün tamamı Ereğli Kömürleri İşletmesi tarafından üretilmektedir. Zonguldak yöresindeki bu rezervler, Karadeniz sahilinde yalnız Ereğli'den Cide'ye kadar uzanan 160 km. uzunluğunda, 20 - 30 km. genişliğindeki alanı kapsamaktadır.

Yapılan araştırmalara göre bu alanda tesbit edilen taşkömürü görünür, muhtemel, mümkün rezervleri şöyledir (2) (*) :

(*) Parantez içindeki numaralar kaynaklar bölümündeki referans numaralarını göstermektedir.

Görünür	186	156	430	Ton
Muhtemel	255	234	513	»
Mümkün	834	609	566	»
Toplam ...	1276	000	509	Ton

Ayrıca Azdavay ve Antalya'da taşkömürü mevcuttur. Ancak rezervleri tam olarak bilinmemektedir.

3.2 — Kömür Üretimiyle Gelişmişlik Arasındaki İlişki :

Bir ülkede tüketilen enerjinin miktarı ve cinsleri (ticari ve ticari olmayan enerji tüketim yoğunluğu o ülkede gelişme düzeyini gösteren faktörlerden biridir. Sanayi hammadde olan ve ayrıca ısıtıcı ve çevirici güç olarak kullanılan enerji kaynakları, sanayileşme süresi içindeki ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ekonomilerin gelişmişliğini ölçmede kullanılan çeşitli ölçütlere örnek olarak şunları verebiliriz :

- Kişi başına milli gelir,
- Kişi başına elektrik, çelik, kömür v.b. gibi temel enerji ve hammadde üretimi,
- Okuma-yazma bilen nüfusun toplam nüfusa oranı,
- Kişi başına düşen hayvansal protein miktarı.

Bu değişkenlere ait bir seri değerler kullanılarak bilgi sayarla yapılan bir çözümleme sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı incelendiğinde taşkömürüyle kişi başına milli gelir arasındaki 0.726 lık bir korelasyon görülür. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, gelişmişlik nedenlerinden $0.726^2 = 0.528 = \% 52,8$ 'i kömür üretimindeki artışla ilgilidir. (5)

Fert başına enerji tüketimi istatistiklerine bakacak olursak, Türkiye'nin dünya ortalamasının çok altında olduğunu görürüz. 1973 yılında, Türkiye'de fert başına tüketilen tüm enerji cinslerinin taşkömürü eşdeğeri 944 kg/kişi olmuştur. Dünya ortalaması ise 2074 kg/kişidir. 1976 yılı fert başına enerji tüketimimiz ise 1072 kg/kişi civarında gerçekleşmiştir (2)

3.3. — Türkiye Taşkömürü Üretim ve Tüketimi :

Ek : l'deki tablo l'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere taşkömürü üretiminin 1960 -1976 yılları arasındaki gelişimi yetersizdir. Bu yıllar arasında üretim ancak 979 bin ton civarında artış kaydetmiştir. Üretimin çok yavaş artmasının en önemli nedeni, taşkömürü yataklarının

sınırlı olması ve üretimin yıldan yıla daha pahalı ve daha zor şekilde elde edilmesidir. Bunun yanında yeni üretim projelerinin plânlanaarak uygulamaya konma faaliyeti, gerektiği şekilde hızlandırılmamıştır.

Memleketimizde taşkömürü üretimine şiddetle gereksinim vardır. Bu gereksinimin giderilebilmesi de ilk başta rezervlerin bilinmesini gerektirmektedir.

(Tablo : 2)

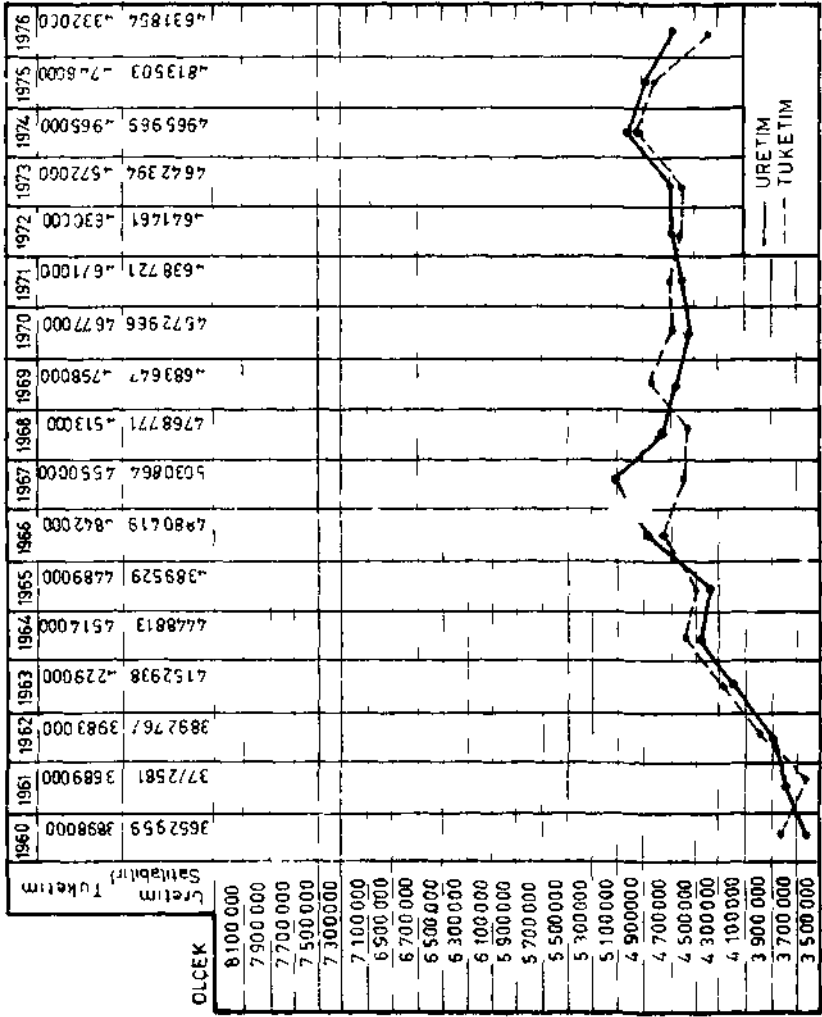
TAŞKÖMÜRÜ TÜKETİM ORANI (1960 -1976)

<u>Yıllar</u>	<u>%</u>
1960	20,7
1965	18,5
1970	14,6
1971	13,6
1972	12,5
1973	11,0
1974	11,5
1975	10,0
1976	8,5

1950'lerden beri yerli kaynaklarımızın en önemlisi olan taşkömürünün yıldan yıla üretime bağlı olarak tüketim payı azalmış ve 1960'da toplam tüketimin % 21'ni teşkil ederken, bu oran 1976'da % 8,5'e inmiştir. (Tablo : 2). Son yıllarda gittikçe büyüyen açığın yeni projelerde alınmadığı takdirde, ithal yolu ile karşılanması zorunluluğu yaratacağı anlaşılmaktadır.

3.4. — Taşkömürü Üretim Tahminleri ve Talep Projeksiyonları :

Ülkemizin bugün için bilinen kaynaklara göre, kendi kendine yeterli enerjiyi temin politikasını gerçekleştirmesinin olanaksız olduğu yukarıdaki tablolardan anlaşılmaktadır. Enerji talebimizin 1977 -1992 yılları arasında yılda % 8 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Ülkede mevcut enerji kaynakları, artan bu talebi karşılamaya kâfi gelmeyecek ve büyük enerji açıkları ortaya çıkacaktır. (Bakınız Ek : 2, Tablo : 3). Bu durumda, uzun vadeli enerji plânlaması çalışmaları ve ileriki yıllarda ortaya çıkacak bu enerji açığının hangi kaynaklarla karşılanacağı konusu üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

TABLO 1
TASHKENT HAVZASININ YILLARA GORE
URETIM VE TASHKENT TUKETIMI

4 — TAŞKÖMÜRÜ KULLANIM ALANLARI :

Taşkömürü Tüketiminin Sektörlere Göre Dağılımı (%)

(Tablo : 4)

S e k t ö r	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Demir - Çelik	44,09	42,82	44,15	44,08	45,65	47,28
Havagazı	6,08	6,46	5,46	6,37	5,41	4,89
Elektrik Sant.	20,80	23,27	22,88	23,78	23,79	22,94
Sanayi	5,03	4,06	8,39	7,65	3,97	5,51
Isınma	5,54	4,66	3,06	1,65	5,21	5,28
Ulaştırma	18,46	18,73	18,06	16,47	15,97	14,10
T o p l a m	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Bu sınıflama içinde taşkömürü varlığımızın sınırlı olduğu gerçeğine en uygun kullanım alanı, demir-çelik ve kimya sanayii olmaktadır.

Demir-çelik sanayiinin toplam kömür tüketimimizdeki payının yıllara göre değişim trendi grafikte gösterilmiştir. (Ek : 3) Üretilen taşkömürünün demir-çelik üretimindeki payı giderek artmakta ve yaklaşık olarak 1983 yılında % 99'u bulmaktadır. Buna göre 1979 yılından itibaren her yıl artan bir biçimde kömür ithali zorunlu olacak ve bunun finansmanı için 1979 -1984 arasındaki 5 yıllık dönemde bugünün fiyatlarıyla yaklaşık olarak 90.000.000.000 TL. lik bir harcama gerekecektir. (5)

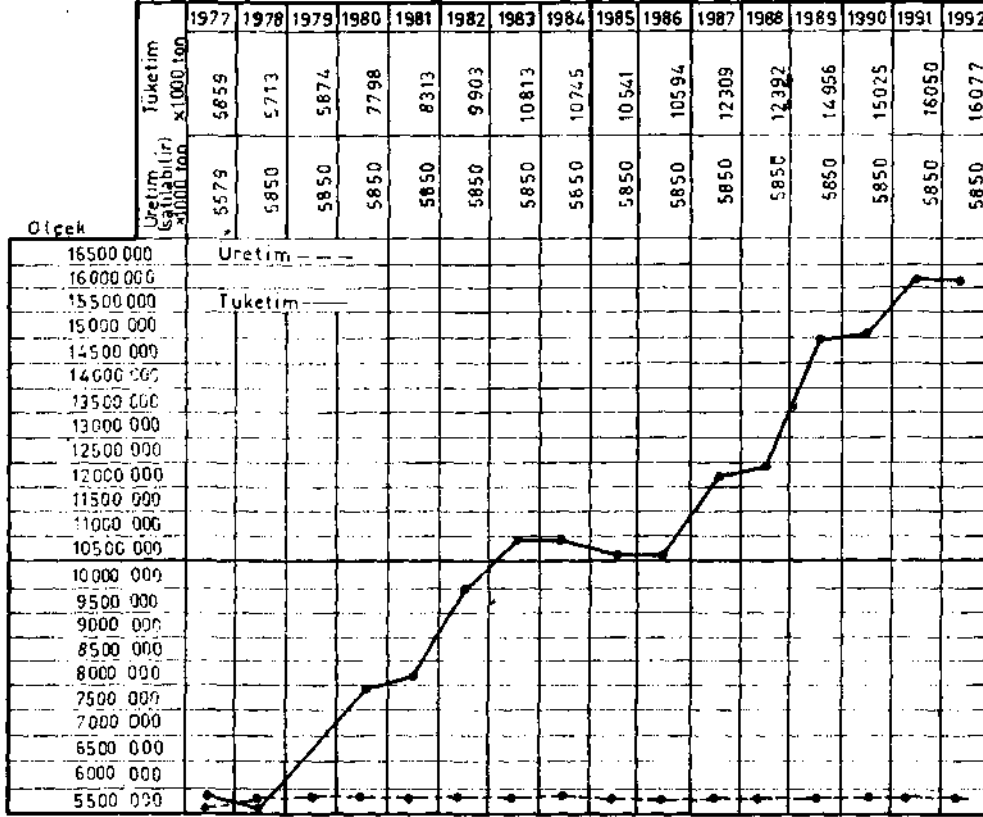
Ülkemiz döviz darboğazı içinde olduğu düşünülürse bu rakam ekonomi için gerçekten ağır bir yükür.

5 — SONUÇ VE ÖNERİLER :

Yukarıdaki bölümlerde verilenleri kısaca özetlersek taşkömürü üretim ve tüketim politikalarının tutarsızlığı yüzünden bir açık vardır ve bu durum devam ederse ileriki yıllarda arz - talep farkı dahada büyüyecektir.

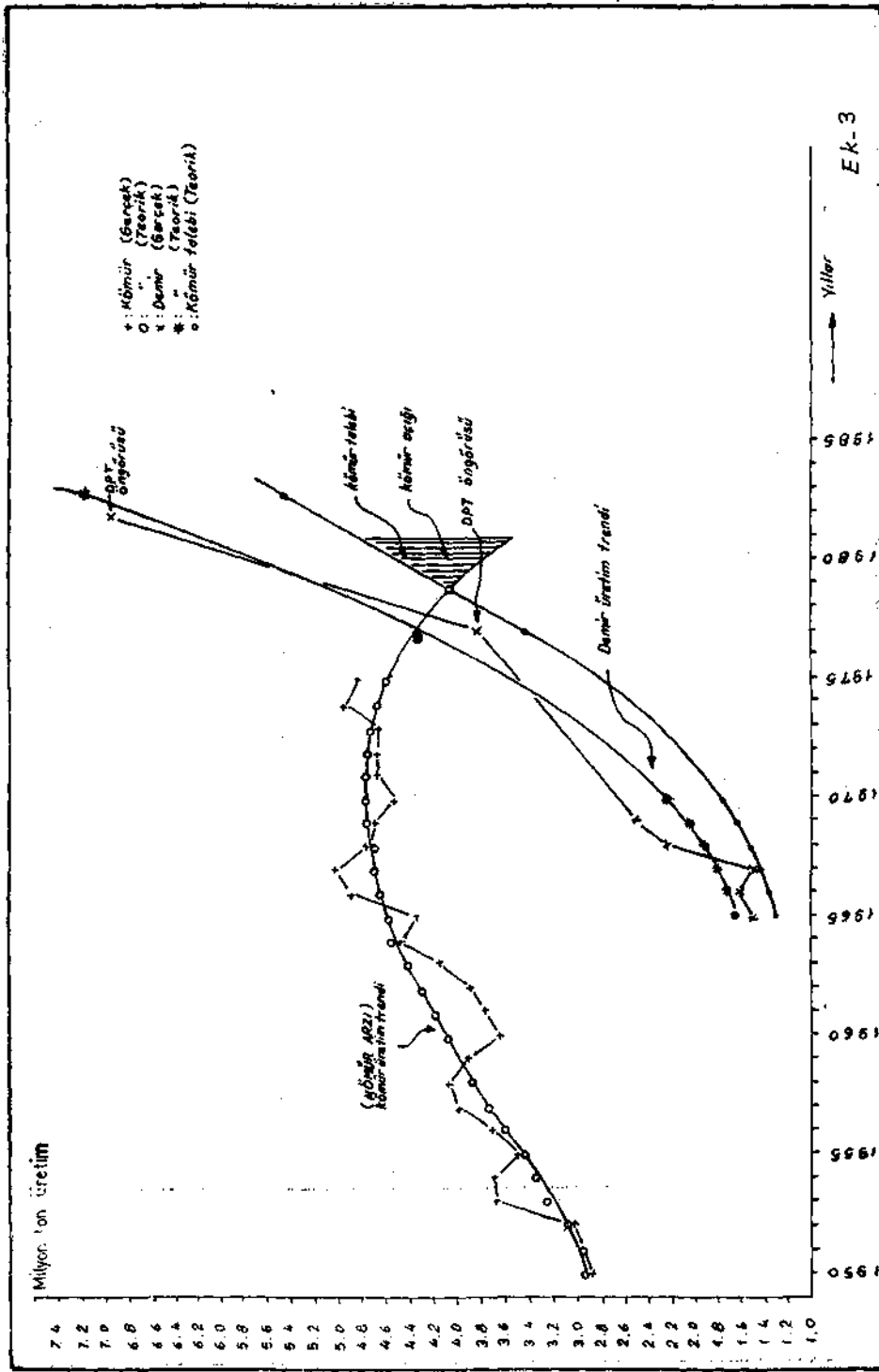
Belirtilen bu açığın kapatılabilmesi için şu iki tedbirin uygulanması zorunludur :

- Sanayi kesimi ihtiyacını karşılamaya yönelik bir taşkömürü üretim politikasının gerçekleştirilmesi,
- Üretim artışını sağlamak üzere araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi.

Tablo : 3 TAŞ KÖMÜRÜ ÜRETİM TAHMİNLERİ VE TALEP PROJeksiYONLARI

Ek-2

İlk tedbir bugün sanayi kesimi dışına verilen taşkömürü ile ilgilidir. Bu sektör dışındaki taşkömürü kullanım alanlarında, daha zengin rezervleri olan linyitin seçilmesi uygundur. Oysa, linyit kaynaklarımız genellikle elektrik enerjisi üretimine yönelik olarak plânlanmıştır. Yurdumuz su yönünden dünyanın başta gelen ülkeleri arasında yer aldığına göre, hidrolik santraller vasıtasıyla enerji üretimi, sınırlı kömür kaynaklarımızın değerlendirilmesi açısından daha rasyonel olacaktır.

İkinci tedbir olarak önerilen araştırma faaliyetleri, üretim artışı sağlamak üzere yeni kömür rezervlerinin araştırılması ile birlikte devamlılık arzeden yeni enerji kaynaklarının bulunması (bu konuda OCDE'ye bağlı Uluslararası Enerji Ajansının araştırma ve geliştirme programında, güneş enerjisinden, jeotermik enerjiden yararlanma v.b. çeşitli projeler vardır (7)) yanında, üretiminden tüketiciye intikâline kadarki çeşitli safhalarında verimi artırıcı, çeşitli teknolojik ve idari tedbirler üzerinde araştırmalar yapmak gereklidir.

Kaynakça:

- 1 — Türkiye Kömür Üretim ve Tüketim Politikasının Eleştirisi - Maden Mühendisleri Odası - Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 5. Kongresi
- 2 — Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 1977 Yılı Uzun Vadeli Enerji Hammaddeleri Projesi Programları/Ankara - 1977
- 3 — Zonguldak Metropolitan Alanı Geliştirme Stratejileri - Zonguldak Metropolitan Alanı Belediyeler Birliği Plânlama Örgütü/Zonguldak - 1976
- 4 — Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi İstatistik Yılı/ Zonguldak -1976
- 5 — Türk Maden Makinaları Sanayii Olurluk Raporu - EKİ Müessesesi Yöneylem Araştırması ve Otomasyon Grubu/Zonguldak -1977
- 6 — Yöneylem Araştırması Bildiriler 75 - Muhittin Oral - Ünver Çınar T.B.TAK. Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü/Gebze -1976
- 7 — İktisat Dergisi - I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti/İstanbul - Haziran 1976.

